

Saibnazarova Farangiz Ikram qizi
Toshkent davlat tibbiyot universiteti
1-davolash fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada kiber makonda diniy kommunikatsiyaning kengayishi sharoitida missionerlik va prozelitizmning yangi shakllari, ularning ijtimoiy-siyosiy xavfi, shaxs ongiga ta'sir mexanizmlari hamda O'zbekiston sharoitida ularni bartaraf etishning huquqiy, ma'rifiy va institutsional yo'llari tahlil qilindi. Tadqiqotda normativ-huquqiy manbalar, o'zbek tadqiqotchilari ishlari, diniy-ma'rifiy va ijtimoiy-falsafiy nashrlar asosida qiyosiy-analitik yondashuv qo'llanildi. Natijalar O'zbekiston qonunchiligida missionerlik va prozelitizmga yo'l qo'yilmasligi aniq belgilab qo'yilgani ushbu muammoning faqat diniy emas, balki jamoat xavfsizligi va siyosiy barqarorlik bilan bog'liq masala ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kiber makon, din, missionerlik, prozelitizm, ijtimoiy-siyosiy xavf, diniy manipulyatsiya, axborot xavfsizligi, mafkuraviy immunitet, bag'rikenglik, barqarorlik.

KIRISH

Raqamli kommunikatsiyaning shiddatli o'sishi dinning jamoat hayotidagi ishtirok shakllarini tubdan o'zgartirdi. Ilgari diniy ta'sir asosan masjid, cherkov, missioner markaz, bosma adabiyot yoki yuzma-yuz muloqot orqali amalga oshirilgan bo'lsa, bugun u ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, videoplatformalar va yopiq onlayn-gruppalar orqali tezkor, arzon va yashirin shaklda tarqalmoqda. Shuning uchun "kiber makonda din" mavzusini faqat dinshunoslik doirasida emas, balki axborot xavfsizligi, siyosiy barqarorlik va jamoat ongi muhofazasi nuqtai nazaridan baholash talab etiladi. O'zbekistonda ham mazkur masalaga huquqiy va ma'rifiy darajada jiddiy yondashilmoqda. 2021-yilgi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunda missionerlik va prozelitizm tushunchalari alohida ta'riflanib, ularga yo'l qo'yilmasligi belgilab qo'yilgan.

Qonun missionerlikni aniq maqsadga qaratilgan mafkuraviy ta'sir orqali shaxsni o'z diniga kiritish va diniy ta'limotni majburan singdirishga doir faoliyat sifatida, prozelitizmni esa missionerlikning bir konfessiyaga e'tiqod qiluvchilarni boshqasiga o'tkazishga qaratilgan shakli sifatida belgilaydi. Bu ta'riflar muhim, chunki ular masalani abstrakt "zararli g'oya" darajasidan chiqarib, huquqiy va ijtimoiy tahlil qilinadigan aniq hodisaga aylantiradi. Davlatning konfessiyalararo murosa va hurmatni

qo‘llab-quvvatlashi, bir vaqtning o‘zida missionerlik va prozelitizmni man etishi diniy erkinlikni cheklash emas, balki turli e‘tiqod egalarining huquqiy tengligi va jamoat barqarorligini himoya qilish mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi.

Muammoning dolzarbligi shundaki, kiber makonda diniy ta‘sir oddiy axborot emas, balki algoritmlar orqali kuchaytirilgan ruhiy va identifikatsion ta‘sirga aylanmoqda. O‘zbekistonning ta‘lim va ma‘rifat sohasiga oid nashrlarida missionerlik va prozelitizmning zamonaviylashgan usullari, diniy manipulyatsiyaning inson ongiga ta‘siri, shuningdek, kiber makonda ma‘naviy barqarorlikka solinayotgan tahdidlar alohida o‘quv mavzusi sifatida ko‘rsatilgan. Bu faktning o‘ziyoq muammo nazariy emas, amaliy xavf sifatida baholanayotganini anglatadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, normativ-huquqiy tahlil, kontent-tahlil va tizimli yondashuv qo‘llanildi. Metodologik jihatdan eng muhim nuqta shuki, missionerlik va prozelitizm bir xil emas. Milliy manbalarda ham bu ikki tushuncha bir-biriga yaqin, ammo funksional jihatdan farqli hodisalar sifatida izohlanadi: missionerlik - tashqi diniy ta‘sirni kengaytirishga qaratilgan tashkiliy faoliyat, prozelitizm esa muayyan e‘tiqod sohibini boshqa konfessiyaga o‘tkazishga qaratilgan aniq harakatdir. Kiber makonda bu farq yanada muhimlashadi, chunki birinchisi kontent ekotizimi orqali ommaviy ta‘sir ko‘rsatsa, ikkinchisi shaxsiy xabar, yopiq guruh, empatik aloqa va manipulyativ ishonch qurish orqali individual ta‘sir ko‘rsatadi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, kiber makon missionerlik va prozelitizm uchun uchta asosiy afzallikni beradi.

Birinchisi - chegarasizlik. Onlayn muhit geografik, ma‘muriy va an‘anaviy jamoaviy nazorat chegaralarini zaiflashtiradi.

Ikkinchisi - anonimlik va niqoblanish. Milliy manbalarda qayd etilganidek, missionerlik va prozelitizm tarafdorlari ko‘pincha turli niqoblar, jozibali shiorlar va yordam, ma‘rifat, motivatsiya yoki ruhiy qo‘llab-quvvatlash ko‘rinishida faoliyat yuritadi.

Uchinchisi - kontentning algoritmik ko‘paytirilishi. Kiber makonda bir marta tayyorlangan material qisqa vaqtda ko‘plab auditoriyaga yetkazilishi, qayta ishlanishi va shaxsiylashtirilishi mumkin. Shu bois onlayn missionerlikning samarasi an‘anaviy tashviqotdan yuqoriroq bo‘lishi mumkin.

Milliy o‘quv va ilmiy manbalarda diniy manipulyatsiyaning inson ongiga ta‘siriga alohida urg‘u beriladi. Kiber muhitda shaxsning yoshi, emotsional holati, ijtimoiy yakkalanishi, diniy savodxonligi va identifikatsion izlanishlari uning ta‘sirga moyilligini oshiradi. Ayniqsa, yoshlar, migratsiya tajribasiga ega shaxslar, shaxsiy

inqirozni boshdan kechirayotganlar va onlayin muloqotni asosiy ijtimoiy muhitga aylantirgan guruhlar tez ta'sirlanuvchan qatlam sifatida namoyon bo'ladi. Bu yerda xavf "dinga qiziqish"ning o'zida emas, balki diniy axborotning tekshirilmagan, manipulyativ va maqsadli shaklda berilishidadir.

"Islom ma'rifati" jurnalidagi milliy tahlillarda ushbu harakatlar mafkuraviy ekspansiya, ijtimoiy munosabatlarga suqilib kirish va ayrim hollarda milliy hamda diniy nizolar uchun zamin yaratish omillari sifatida baholangan. Ularda qayd etilishicha, bunday harakatlar jamiyat hayotining turli sohalariga salbiy ta'sir qilib, davlat boshqaruvida tartibsizlik va parokandalik uchun sharoit paydo qilishi mumkin. Ilmiy nuqtai nazardan bu xulosa muhim: demak, muammo faqat konfessional raqobat emas, balki jamoaviy ishonch infratuzilmasiga ta'sir ko'rsatuvchi omildir.

O'zbekiston qonunchiligida davlat turli dinlarga e'tiqod qiluvchi va e'tiqod qilmaydigan fuqarolar o'rtasida murosa va hurmat o'rnatilishini qo'llab-quvvatlashi, shu bilan birga missionerlik va prozelitizmga yo'l qo'yilmasligini belgilaydi. Bu norma fuqarolarning vijdon erkinligiga qarshi emas, aksincha, bir e'tiqod egasining boshqasiga nisbatan bosim, aldov, majburlash yoki yashirin mafkuraviy ta'sir o'tkazishini cheklashga qaratilgan. Kiber makonda aynan shu cheklovni amalga oshirish murakkab, chunki ta'sir ko'pincha chegaradan tashqari platformalar, shaxsiy akkauntlar yoki tarqoq tarmoqlar orqali amalga oshiriladi. Shundan kelib chiqib, huquqiy normaga qo'shimcha ravishda raqamli savodxonlik va mafkuraviy immunitet ham zarur omilga aylanadi.

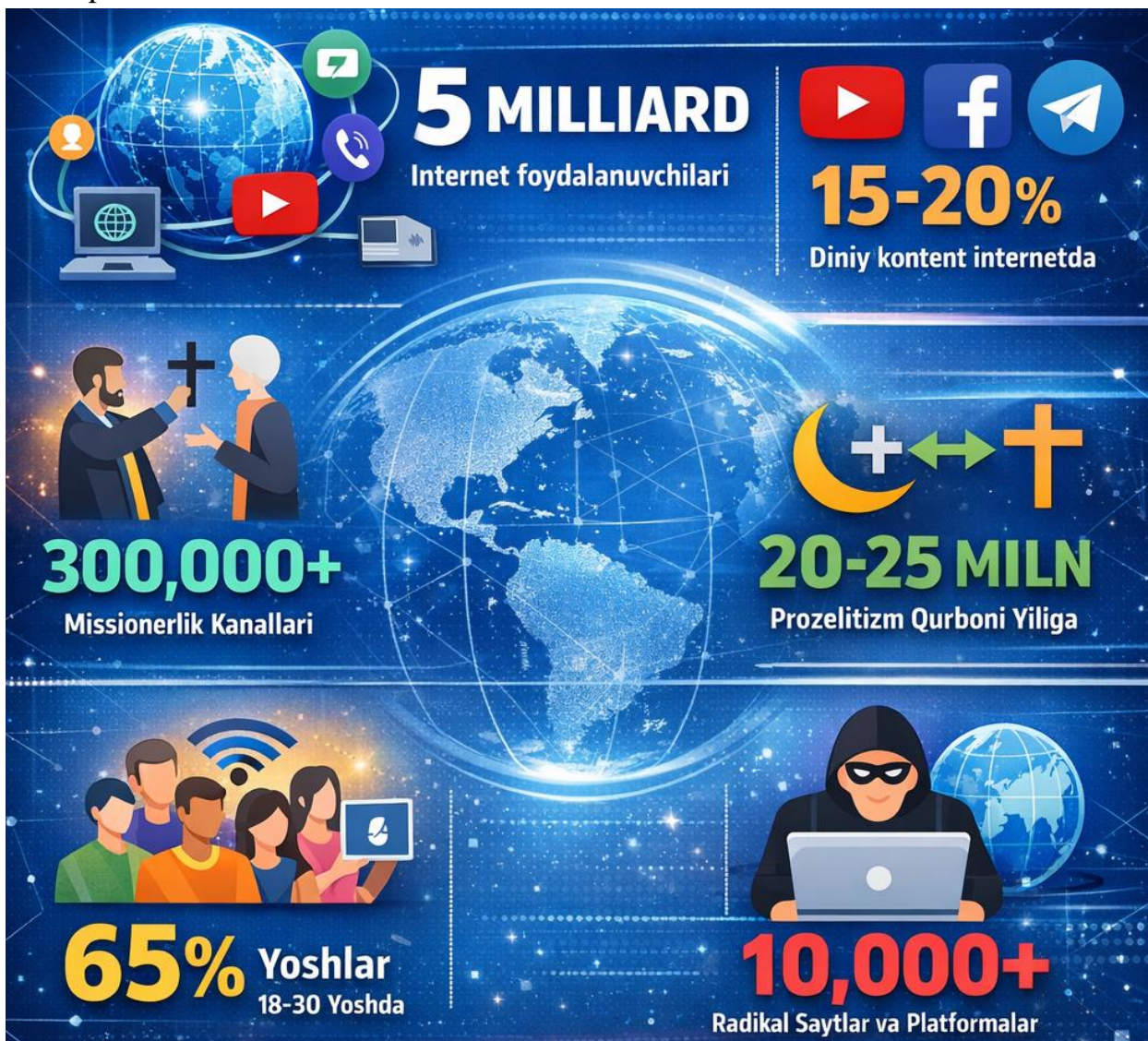
MUHOKAMA

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi insoniyat hayotining barcha sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi jamiyatda yangi ijtimoiy muhit - kiber makonning shakllanishiga olib keldi. Kiber makon nafaqat iqtisodiy va madaniy jarayonlar, balki diniy g'oyalar, mafkuraviy ta'sir va ideologik faoliyat uchun ham muhim platformaga aylandi. Shu jihatdan, zamonaviy davrda diniy faoliyatning ayrim shakllari, jumladan missionerlik va prozelitizm faoliyatining kiber makonda kengayishi jamiyat barqarorligi hamda ijtimoiy-siyosiy xavfsizlik uchun muhim masalalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Kiber makon deganda global axborot tarmoqlari orqali shakllangan virtual kommunikatsiya muhitini tushunish mumkin. Internet foydalanuvchilarining soni so'nggi yigirma yil davomida keskin oshib, bugungi kunda dunyo bo'yicha 5 milliarddan ortiq odam internetdan foydalanmoqda. Bu esa insoniyatning qariyb 63 foizi raqamli makonda faol ekanini anglatadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilari soni 4,5 milliarddan oshgan bo'lib, bu platformalar global

kommunikatsiyaning eng muhim vositalaridan biriga aylangan. Bunday ulkan auditoriya diniy g'oyalarni tarqatish uchun ham qulay imkoniyat yaratadi.

Din insoniyat tarixida muhim ma'naviy va madaniy omil bo'lib kelgan. Ammo ayrim hollarda diniy g'oyalardan siyosiy yoki mafkuraviy maqsadlarda foydalanish holatlari ham kuzatiladi. Ayniqsa missionerlik va prozelitizm faoliyati raqamli kommunikatsiya vositalari yordamida yanada keng qamrovli shaklga ega bo'lib bormoqda.

1-rasm. Kiber makonda din: missionerlik va prozelitizmning ijtimoiy-siyosiy xavfi

Missionerlik tushunchasi diniy e'tiqodni boshqa shaxslarga targ'ib qilish va ularni ma'lum bir din yoki konfessiyaga jalb etishga qaratilgan faoliyatni anglatadi. Tarixiy jihatdan missionerlik asosan diniy tashkilotlar tomonidan amalga oshirilgan bo'lsa, zamonaviy davrda u internet, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va video platformalar orqali

ham faol tarqatilmogda. Prozelitizm esa ma'lum bir din yoki konfessiya tarafdorlari tomonidan boshqa diniy e'tiqodga ega bo'lgan shaxslarni o'z diniga o'tkazishga qaratilgan faol harakatlarni anglatadi. Ko'plab davlatlarda prozelitizm jamiyatdagi diniy muvozanatni buzishi mumkin bo'lgan faoliyat sifatida baholanadi.

Kiber makon missionerlik va prozelitizm faoliyatining kengayishiga bir qator omillar sabab bo'lmoqda. Avvalo, internetning global xarakterga ega bo'lishi diniy targ'ibot uchun geografik chegaralarni deyarli yo'q qildi. Ikkinchidan, ijtimoiy tarmoqlar orqali maqsadli auditoriyaga tezkor yetib borish imkoniyati paydo bo'ldi. Uchinchidan, anonimlik omili ko'plab shaxslar yoki tashkilotlarga o'z faoliyatini yashirin tarzda olib borish imkonini beradi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda internetda diniy mazmundagi millionlab saytlar va sahifalar mavjud. Turli tadqiqotlar natijasiga ko'ra, har yili minglab yangi diniy platformalar va sahifalar yaratiladi. Masalan, ayrim xalqaro monitoring tashkilotlari ma'lumotlariga ko'ra, internetdagi diniy kontentning taxminan 15-20 foizi missionerlik yoki diniy targ'ibot bilan bog'liq. YouTube, Facebook, Telegram, TikTok kabi platformalarda diniy targ'ibotga bag'ishlangan minglab kanallar faoliyat yuritadi.

Kiber makonda missionerlik faoliyatining kuchayishiga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri yoshlarning internetdan keng foydalanishidir. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 18-30 yosh oralig'idagi yoshlar internet foydalanuvchilarining eng katta qismini tashkil etadi. Bu esa yosh avlodning turli mafkuraviy va diniy ta'sirlarga nisbatan nisbatan ochiq bo'lishiga olib keladi. Shu sababli ayrim missionerlik tashkilotlari o'z faoliyatini aynan yoshlar auditoriyasiga qaratmoqda.

Prozelitizmning kiber makonda tarqalishiga sabab bo'layotgan omillardan yana biri axborotning tezkor va nazoratsiz tarqalishidir. Internetda har qanday kontent qisqa vaqt ichida millionlab foydalanuvchilarga yetib borishi mumkin. Bu esa ayrim diniy guruhlar tomonidan o'z g'oyalarni agressiv tarzda targ'ib qilish imkoniyatini yaratadi.

Kiber makondagi missionerlik faoliyati ayrim hollarda ijtimoiy-siyosiy xavflarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Bunday xavflar bir necha ko'rinishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, diniy targ'ibot jamiyatda konfessiyalararo ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin. Ikkinchidan, ayrim radikal guruhlar internet orqali yoshlarni o'z safiga jalb qilishga harakat qiladi. Uchinchidan, diniy g'oyalarning siyosiy maqsadlarda qo'llanilishi davlat xavfsizligi uchun ham tahdid tug'dirishi mumkin.

So'nggi yillarda ko'plab davlatlar kiber makonda diniy targ'ibot faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonunchilik choralarni kuchaytirmoqda. Masalan, ayrim mamlakatlarda noqonuniy diniy targ'ibot yoki prozelitizm bilan shug'ullangan shaxslarga nisbatan ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik belgilangan. Shu bilan birga,

internetda ekstremistik yoki radikal diniy kontentni aniqlash va bloklash bo'yicha maxsus monitoring tizimlari joriy etilmoqda.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar kiber makonda diniy xavfsizlik masalasi global muammo sifatida shakllanayotganini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, diniy ekstremizm, radikalizm va agressiv prozelitizm kabi hodisalar raqamli kommunikatsiya vositalari orqali tez tarqalishi mumkin. Shu sababli bu masalani nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy, pedagogik va madaniy choralar orqali ham hal etish zarur.

Kiber makonda diniy xavfsizlikni ta'minlashda aholini, ayniqsa yoshlarni axborot savodxonligiga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Axborot savodxonligi insonning internetdagi turli axborot manbalarini tanqidiy tahlil qilish va manipulyativ kontentni aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, jamiyatda diniy bag'rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash ham muhim vazifa hisoblanadi.

Demak, kiber makon zamonaviy jamiyatning muhim kommunikatsiya muhiti bo'lib, unda diniy g'oyalar ham faol tarqalmoqda. Missionerlik va prozelitizm faoliyatining internet orqali kengayishi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ushbu jarayonlarni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish, ularning sabab va omillarini tahlil qilish hamda jamiyat barqarorligini ta'minlashga qaratilgan samarali strategiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Bu yerda eng nozik masala - diniy erkinlik va jamoat xavfsizligi o'rtasidagi muvozanatdir. Kuchsiz tahlillar bu ikkisini qarama-qarshi qo'yadi: go'yoki har qanday cheklov diniy erkinlikka zid. Aslida esa huquqiy-demokratik yondashuvda erkinlik boshqaning huquqiga tajovuz qilmasligi kerak. Vijdon erkinligi shaxsning ishonishi, ibodat qilishi yoki ishonmasligini kafolatlaydi; missionerlik va ayniqsa prozelitizm esa boshqa shaxsning e'tiqodiy sohasiga maqsadli ravishda kirib borish, uni qayta shakllantirish yoki o'zgartirishga qaratilgan ta'sir faoliyatidir. Demak, bu yerda cheklov e'tiqodga emas, majburlovchi yoki manipulyativ ta'sir usuliga qaratilgan.

Kiber muhit ushbu ziddiyatni yanada keskinlashtiradi. Chunki raqamli platformalarda "diniy ma'lumot", "motivatsion kontent", "psixologik yordam", "til o'rgatish", "xayriya", "ruhiy suhbat" kabi neytral ko'rinishdagi formatlar ortiga mafkuraviy ta'sir yashirilishi mumkin. Milliy manbalarda missionerlik targ'iboti usul va vositalarining zamonaviylashuvi, diniy manipulyatsiya va kiber xavfsizlik masalalarining bir blokda o'qitilishi bejiz emas. Bu yondashuv muammoning yangi tabiatiga mos - xavf endi faqat mazmunda emas, balki kommunikatsiya arxitekturasida ham joylashgan.

Yana bir muhim jihat - ijtimoiy-siyosiy xavfning bosqichma-bosqich to'planishidir. Missionerlik va prozelitizm har doim ham tezkor mojaro keltirib chiqarmaydi. Ko'pincha ular avval an'anaviy qadriyatlarga shubha uyg'otadi, keyin

konfessional farqni identitet nizosiga aylantiradi, shundan so‘ng jamoada “biz” va “ular” chizig‘ini kuchaytiradi. Agar bu jarayon raqamli makonda yolg‘on axborot, soxta diniy avtoritetlar, dezinformatsiya yoki tashqi siyosiy manfaatlar bilan qo‘shilsa, u holda xavf oddiy diniy da‘vat chegarasidan chiqib, ijtimoiy polyarizatsiya omiliga aylanadi. Milliy tadqiqotlarda missionerlik va prozelitizmning ekstremizm, radikalizm va boshqa buzg‘unchi g‘oyalar bilan bir xavfli maydonda tilga olinishi aynan shu mantiqiy zanjir bilan izohlanadi.

Shu sababli profilaktika faqat taqiq bilan cheklanmasligi kerak. Eng samarali yondashuv - uch qatlamli model: huquqiy nazorat, raqamli savodxonlik va ma‘rifiy immunitet. Birinchi qatlam qonun va javobgarlik mexanizmlarini ta‘minlaydi. Ikkinchi qatlam fuqaroga kontentni tekshirish, manbani farqlash, onlayn manipulyatsiyani anglash ko‘nikmasini beradi. Uchinchi qatlam esa shaxsning o‘z e‘tiqodiy va milliy-madaniy identifikatsiyasini bilimli va barqaror asosda shakllantiradi. Muammo shundaki, agar uchinchi qatlam bo‘lmasa, qolgan ikkisi formal bo‘lib qoladi.

XULOSA

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, kiber makonda missionerlik va prozelitizm an‘anaviy diniy tashviqotning raqamli ko‘chirmasi emas, balki yangi texnologik sharoitga moslashgan mafkuraviy ta‘sir tizimidir. Uning asosiy xavfi shundaki, u shaxsga to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki ishonch, yordam, motivatsiya, bilim va muloqot ko‘rinishida singib boradi. Natijada u faqat individual e‘tiqod sohasiga emas, balki konfessiyalararo munosabatlar, ijtimoiy ishonch, ma‘naviy barqarorlik va siyosiy osoyishtalikka ham ta‘sir o‘tkazadi.

O‘zbekiston qonunchiligida missionerlik va prozelitizmning man etilishi mazkur hodisaning diniy bahs emas, balki jamoat tartibi va barqarorlik masalasi ekanini aniq ko‘rsatadi. Biroq huquqiy cheklovning o‘zi yetarli emas. Kiber muhitda samarali qarshilik uchun raqamli savodxonlik, diniy-ma‘rifiy salohiyat, yoshlar bilan manzilli ishlash, kontent monitoringi va milliy ilmiy yondashuvni kuchaytirish zarur. Eng to‘g‘ri strategiya - reaktiv jazolash emas, balki proaktiv immunitet yaratish. Puxta diniy bilim, tanqidiy fikrlash va axborot madaniyati mavjud bo‘lgan jamiyatda missionerlik va prozelitizmning manipulyativ salohiyati keskin pasayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-699-son, 05.07.2021 // LexUZ.
2. Jo‘rayev N.Q. missionerlik tushunchasining etimologiyasi va mazmuniga oid qarashlar // “Missionerlik va prozelitizm harakati: qiyosiy tahlil” materiallari. Toshkent: International Islamic Academy of Uzbekistan, 2023.

3. “Missionerlik va prozelitizm - ma’naviy-mafkuraviy tahdid vositasi” // Muslim.uz, 2023.
4. Mirzaaxmedov K., Asrorov Z., Karimov J., Mamatqulov S. Davlat boshqaruvi faoliyatiga oid atamalar lug‘ati. Toshkent: Ma’rifat, 2023.